

LA SALA MEDIEVAL DE CAN BALAGUER – TEXTOS DE SALA

Tina Sabater, Magdalena Cerdà, Antònia Juan-Vicens
Grup de Recerca Estudis Medievals GRESMED – UIB
Projecte I+D+i "La casa medieval. Materials per al seu estudi a Mallorca"

Ajuntament de Palma

 PalmaCultura

 CAN
BALA
GUER

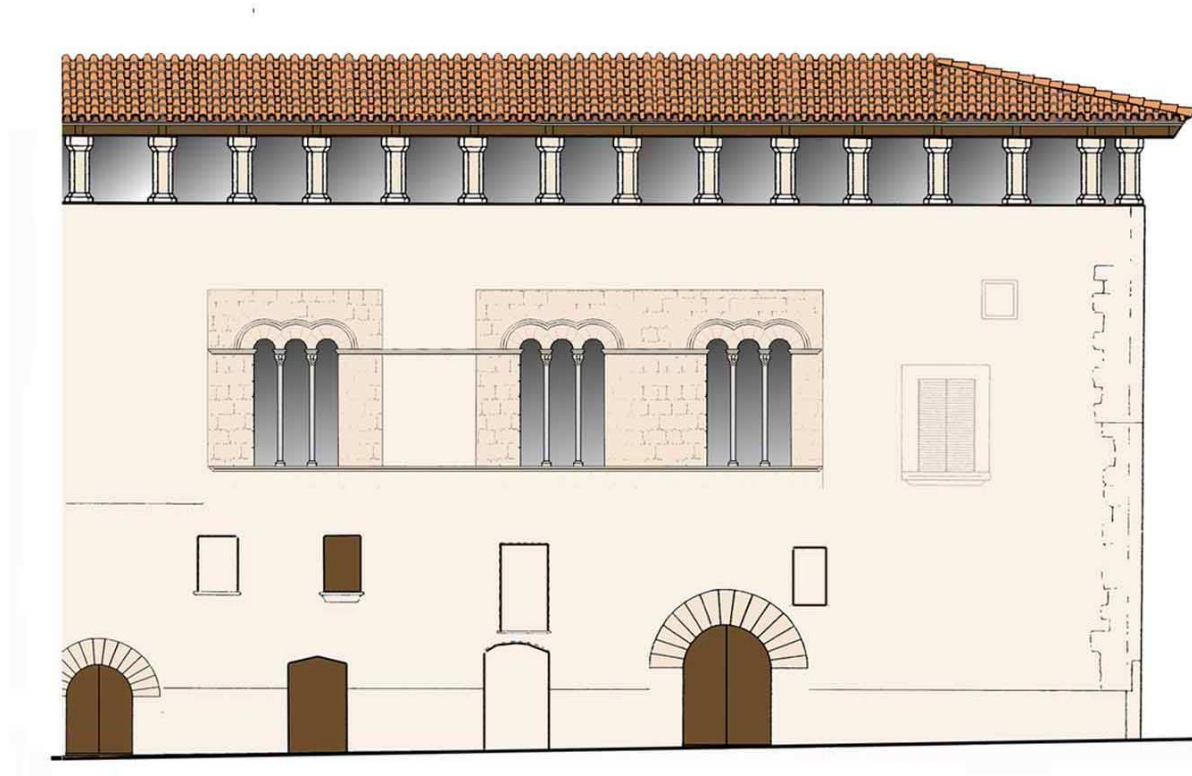
LA CASA MEDIEVAL A LA CIUTAT DE MALLORCA

Al llarg del segle XIV s'anaren consolidant les principals tipologies de l'arquitectura domèstica.

Les més senzilles eren les cases-bloc, d'un o dos pisos, les quals es mantingueren en el temps, tot i que algunes s'ampliaren en sentit longitudinal. També es construïren cases amb aquesta estructura lineal, que determinava la disposició de les estances. Quan tenia dues plantes l'escala se situava a l'entrada, després del portal d'accés. Els baixos es reservaven als obradors, les botigues i altres dependències domèstiques i de treball. Quan es duïen a terme activitats artesanals a l'aire lliure, la primera crugia de l'edificació es bastia damunt pilars o arcs apuntats, com encara es pot veure a la porxada de la plaça de la Quartera.

Les més conegudes són les cases senyorials amb pati central, que donava llum i aireig, i que distribuïa els espais. A la ciutat de Mallorca es varen formar, en general, a partir de la suma de diverses parcel·les i cases més petites. El portal forà o major comunicava el carrer amb un àmbit d'entrada cobert i polifuncional. Al centre del pati, el pou o cisterna; en un lateral, l'escala que pujava a la planta noble, algunes de monumentals i obrades en pedra. La planta baixa es destinava als àmbits de servei i de treball. La planta noble estava dividida en zona de representació, zona privada i dependències auxiliars; sovint es projectava damunt el pati amb una galeria o *naia*, descoberta o porticada.

Les cases medievals presentaven corral, hort o verger, devora o darrere la casa. Les més benestants tenien una planta superior o porxo. El sòtil de teules i el terrat eren els elements de cobriment dels casals. Algunes cases tenien torres, les quals, a més de la funció de talaia, servien com a mirador privat i per a ampliar l'habitatge.

LES FAÇANES

Els grans casals presentaven una façana dividida en tres pisos, definida visualment per línies d'imposta motlurades.

A la planta baixa, hi destacava el portal forà, amb arc de mig punt, per les seves dimensions i per la importància del dovellatge de pedra com a element decoratiu. Altres accessos de menys entitat donaven directament a les botigues/obradors o magatzems.

La planta noble tenia més entitat per l'alçària i la tipologia de les obertures. Les primeres eren finestres geminades, a les quals s'afegiren les grans coronelles de la segona meitat del s. XIV i del s. XV, que podien tenir fins a quatre arquets damunt fines columnes. Tenien gran importància els capitells, obrats amb delicats motius vegetals. Durant la segona meitat del s. XV els casals incorporaren les finestres amb creu i les rectangulars amb motlures. Els finestrals es construïren amb pedra de més qualitat respecte dels murs.

El porxo, tret distintiu de l'arquitectura civil a Mallorca, es definia per pilarets octogonals o hexagonals que aguantaven sostre i teulada. Les finestres

coronelles i les obertures ogivals també es trobaven als patis interiors. Des de la segona meitat del s. XV els arcs conopials foren també utilitzats per a definir portals i finestres.

Altres cases més senzilles en estructura i façana podien incorporar a l'exterior l'anomenat *embant*, un cos que sobresortia del primer pis i permetia engrandir la superfície habitable, suportat per bigues inclinades de fusta per tal de no reduir l'espai de la via pública.

ELS INTERIORS

Les cases de mercaders, notaris i juristes tenien un espai rellevant a la planta baixa o a l'entresol –l'estudi o escriptori– on es treballava i es guardaven els llibres. Des de mitjan s. XV s'hi accedia per un portal esculpit, on destacaven els elements heràldics.

A la planta noble, la sala/menjador, uns espais sovint indistints, se situava en paral·lel a la façana. El mobiliari habitual era la taula, el setial per al cap de família, el *tinell* o aparador i el *llancer* o expositor d'armes. La il·luminació es feia, a més dels finestrals, amb canelobres o llànties de vidre i, posteriorment, amb salomons de metall o fusta. Un element característic era el *festejador*, un tipus de seient de pedra que ocupava l'esplandit interior de les finestres.

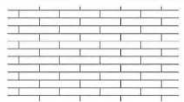
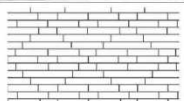
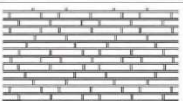
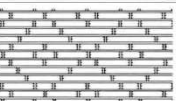
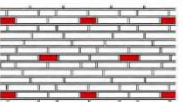
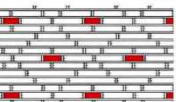
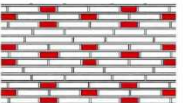
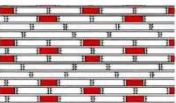
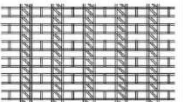
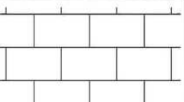
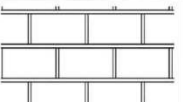
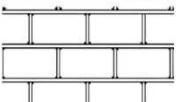

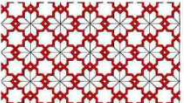
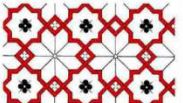

La cambra principal, sovint amb recambra per als infants o per al servei femení, estava moblada amb el llit, encaixat i amb cobricel, els cofres i les caixes, les de núvia pintades amb les imatges de l'Anunciació.

Un altre mobiliari de la planta noble eren les cadires plegadisses, les estormies i els arquibancs, que servien de seient i contenidor. Com a elements de devoció i decoratius hi havia els *draps de pinzell*, imatges normalment de caràcter religiós pintades damunt tela encolada a fusta; els retaulons, o petits oratoris dins els menjadors, i les imatges de guix o fusta. A mitjan segle XV es posaren de moda els tapissos, peces importades que atorgaven escalfor i sumptuositat.

Els paviments eren de trespol o pedra. En el s. XV els grans casals incorporaren rajoles vidriades de València. Normalment de color blau, es decoraven amb motius d'estrella i elements heràldics, o amb dos colors dividits en diagonal (*rajola de mitadat* o *mocadoret*). Un cas particular de Mallorca en el segle XVI fou l'emmarcament de grups de rajoles amb una franja de pedra arenosa, tal com s'ha constatat a Can Oleo.

LA PINTURA MURAL

Els interiors de les cases estaven enlluïts i pintats amb repertoris policroms. El sistema més senzill fou la pintura monocroma vermella, feta amb mangra, la qual tenia funcionalitat higiènica i protectora, a més de decorativa. També s'utilitzaren repertoris ornamentals de més complexitat, dels quals es coneixen mostres que recobrien originàriament parets, interiors d'arcs, finestrals i altres elements arquitectònics.

		1	2	3
				
TIPUS I	a			
	b			
	c			
	d			
	e			
TIPUS II				
TIPUS III				
TIPUS IV				
TIPUS V				
TIPUS VI				
TIPUS VII				
TIPUS VIII				
TIPUS IX				

Els repertoris més comuns reproduïen els materials de construcció; és a dir, carreus i, sobretot, maons, pintats de negre damunt una base de morter, en retícula ortogonal o romboïdal. En alguns casos, com veim a les mostres de Can Balaguer, s'observen maons pintats de vermell a la clau del rombe. Un segon tipus correspon a les estrelles de vuit puntes i entrellaçaments, un repertori de particular vistositat. El tercer i quart patró són variants d'un mateix motiu: una flor esquematitzada en vermell, amb estams en negre. Les tres tipologies restants tenen menys representació: composicions amb creus gammades i flors aplantillades, barres verticals i motius en ziga-zaga.

La pintura mural de la casa medieval mallorquina es coneix a partir de restes fragmentàries, tot i que es conserva algun exponent de decoració pintada al seu lloc original. Els repertoris es combinaven dins els diversos àmbits i anaven canviant amb els anys, com demostren els casos de superposicions de diferents patrons decoratius.

A Mallorca es conserven també materials figuratius, alguns acompanyants amb cortines pintades. Això no obstant, són especialment importants les mostres de pintura ornamental, les quals superen amb escreix les conservades a l'àmbit catalanoaragonès.

ELS TEGINATS

Les sales, els vestíbuls i, en ocasions, les *naies*, solien estar recoberts per estructures de fusta que es denominen genèricament *teginats* i que servien també per evitar humitats i actuaven com a aïllant tèrmic. A la ciutat de Mallorca aquestes armadures eren planes, construïdes a partir d'un conjunt de bigues i biguetes decorades. Les mostres que es coneixen a Mallorca són nombroses en relació amb el context català medieval. En canvi, es tracta d'una manifestació artística d'especial importància en l'àmbit hispànic, com també a Aragó i al sud de França.

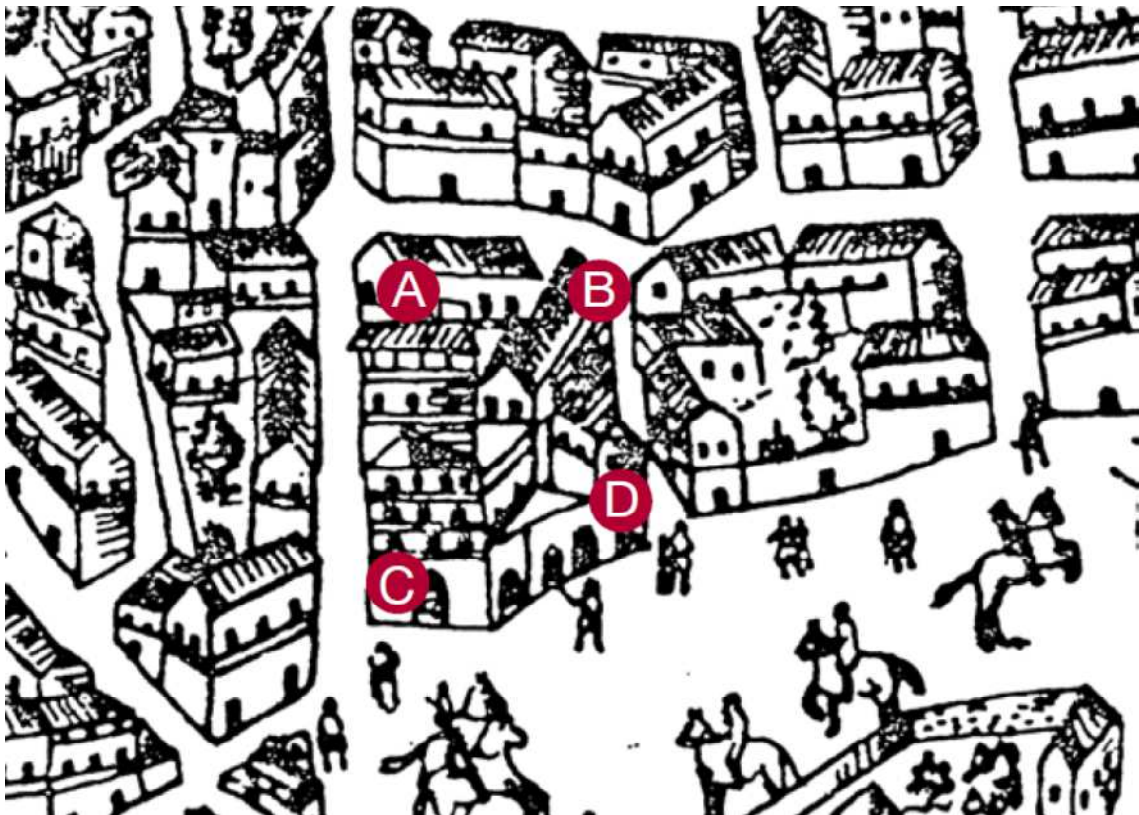
S'han constatat quatre tipus de teginats, de diversa complexitat en estructura i elements. El més senzill està format per un empostissat sostingut per bigues. Un altre tipus incorpora als elements esmentats biguetes que recorren transversalment les bigues. El tercer model presenta un nivell intermedi entre l'empostissat i les biguetes, i està compost per cintes i tapajunts. El quart tipus incorpora una solera i substitueix els tapajunts per una post retallada en formes geomètriques d'octògons o estrelles. Sovint els teginats disposen de faldons, una post que serveix com a transició entre l'embigat i el mur.

Se solien policromar i decorar amb motius florals-vegetals o geomètrics. Alguns presenten les anomenades alafies, una derivació de l'escriptura cúfica que acredita el pes de la cultura islàmica en els teginats més antics. Una menció especial mereix la inclusió de l'heràldica –barres catalanes i escuts familiars– als laterals de les bigues i als faldons, un fet que demostra el paper representatiu de les armadures de fusta i dels espais on s'ubicaven.

ELS ORÍGENS DE CAN BALAGUER

Per a conèixer els inicis d'aquest edifici s'ha reconstruït documentalment el context de l'illa urbana en què s'ubica i la història de les propietats des de 1449 fins a finals del segle XVI. Les fonts gràfiques, anteriors a les grans reformes del segle XVIII, faciliten també la identificació dels immobles. De les dades es desprèn un procés de concentració de propietats que va afectar els solars i les cases d'estructura longitudinal i de bloc, dins una illa emmarcada pels carrers de Sant Jaume, del Palmer (actual de Can Serinyà), una travessa que els unia i el curs del torrent de la Riera.

Les primeres notícies escrites indiquen una divisió en quatre propietats i determinen el volum i el valor de cadascuna. La primera (casa A), la principal perquè dona al carrer Major de la parròquia medieval de Sant Jaume, pertanyia a un procurador reial que el 1456 la va vendre a un membre de la família Santjoan, consellers i jurats del Regne al llarg del segle XV. La segona (casa B) pertanyia a un altre membre de la mateixa família. El propietari de la tercera (casa C) era un doctor en lleis. I la quarta i més modesta (casa D) pertanyia a un menestral. Al llarg del segle XVI els Santjoan unificaren les cases A, B i D i formaren així el nucli de propietats que passaria a Joan Sanglada Gual en el segle XVII.

De la història descrita en queden pocs, però significatius, vestigis materials: fragments de ceràmica, un ramal de la síquia de la vila, un pou amb un arc de mig punt i, especialment, l'àmbit on ens trobam (part de l'antiga casa B). Es conserven els primitius arcs d'accés des del carrer de Can Serinyà i les restes de l'antiga decoració mural del segle XIV, feta al fresc i distribuïda en dos pisos. D'això es dedueix la datació dels espais, que es corresponen amb l'àmbit d'entrada i una part de la planta noble de l'edifici original.

Arran del desviament de la Riera sembla que l'atenció pel carrer medieval de Sant Jaume canvià en benefici del nou espai urbà que s'havia creat, i els accessos principals dels casals així ho manifestaren. Això no obstant, la casa B, que havia tingut menys entitat durant la baixa edat mitjana –suposadament perquè tenia els portals d'entrada en un carrer secundari– és la que concentra a hores d'ara la major part de restes d'aquesta època.

Tina Sabater, Magdalena Cerdà, Antònia Juan-Vicens
Grup de Recerca Estudis Medievals GRESMED – UIB
Projecte I+D+i “La casa medieval. Materials per al seu estudi a Mallorca”